

Bojana Schubert

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za lingvistička istraživanja
bmarkovi@hazu.hr

Barbara Štebih Golub

Institut za hrvatski jezik
bstebih@ihjj.hr

U potrazi za jezičnom varijacijom – druga izdanja književnokajkavskih tekstova

U radu se provodi povijesosociolingvističko istraživanje jezične norme i varijacije u kajkavskome književnom jeziku kojim se pisalo i na kojem se objavljivalo od sredine 16. do sredine 19. stoljeća na području sjeverozapadne Hrvatske.

S ciljem određivanja stupnja normiranosti književne kajkavštine uoči njezine književno-jezične smrti polovicom 19. stoljeća, u radu se analizira književni tekst čije prvo izdanje datira iz 18. stoljeća, a drugo iz prvih desetljeća 19. stoljeća – riječ je o dvama izdanjima drame *Lizimakuš*, de Šibenekovom iz 1768. i Mikloušićevom iz 1823. U ponovljenom izdanju istoga djela promatraju se grafijske i jezične promjene do kojih dolazi u novome vremenu i u promijenjenim sociolingvističkim prilikama. Analiza je pokazala da Mikloušić mijenja de Šibenekov jezik (osobito grafiju, fonologiju i morfologiju) kako bi ga modernizirao i uskladio s devetnaestostoljetnom književnokajkavskom normom, oslanjajući se pritom na njemu suvremene pravopisne i gramatičke priručnike, konkretno na pravopis *Napučenje za horvatski prav čteti i pisati* iz 1808. te na Szentmártonyjevu (1783.) i Kornigovu gramatiku (1895.). Druge se Mikloušićeve intervencije (sintaktičke i leksičke) mogu još objasniti Mikloušićevim stilskim ukusom, kao i željom da tekst približi čitatelju.

Iako je prvotna zamisao ovoga rada bila analizirati više ponovljenih kajkavskih izdanja, to ovdje nije bilo moguće, ponajprije zbog prostornoga ograničenja. Usprkos tomu, nadamo se da smo našom analizom ukazali na važnost proučavanja više izdanja istih djela u povijesti hrvatskoga jezika.

Ključne riječi: kajkavski književni jezik, 19. stoljeće, jezična norma/varijacija, drugo izdanje, *Lizimakuš*

1. Uvod

Godine 1821. na samom kraju svojega *Izbora dugovanj vsakovrsneh (Izbor dugovanyh vszakoverztneh)* Tomaš Mikloušić piše:

„I nut, ovaj ja moj *Izbor dugovanj vsakovrsneh za hasen i razveselenje služeeh* zvršil jesem. Ako spoznam da sem nekojem z voljum bil (vsem niti Jupiter vgoditi ne more), k letu, ako Bog dopusti, *Horvatske igrokaze* koje k rukam dobiti budem mogel i koji tak navuk dobroga držanja kak čistoču jezika viteški zadržavaju, za hasen i razveselenje domorodcem mojem, jezika slavnoga ljubitelom na svetlo dati želim. Ako koj gde za kojega zna, prosim, da takovoga za kratko vreme mene delnika včini“ (Mikloušić 1821: 186).¹

Tim riječima autor najavljuje svoj veliki i prema ocjenama kasnijih proučavatelja prijeporan poduhvat: izdavanje kajkavskih dramskih tekstova u novome ruhu. Prema Ivanu Cesarcu (2006: 146) na njega se odlučio u dogovoru i uz financijsku potporu biskupa Maksimilijana Vrhovca.

Iste godine kada je njihovo izdavanje najavljeno, u Zagrebu u knjizi naslovljenoj *Horvatski igrokazi (Horvatzki igrokazi)* izlaze dva od ukupno četiriju objavljenih igrokaza: *Ljubomirovič ili prijatelj pravi (Lyubomirovich ili Priatelj pravi)* Matije Jandrića² i *Matijaš grabancijaš dijak (Mathias Grabanczias diak)* Tituša Brezovačkog.³ Godine 1823. „vu novem pogledu“ Mikloušić u Zagrebu objavljuje *Diogeneša ili slugu dveh zgubljeneh bratov (Diogenesh ili szluga dveh zgublyeneh bratov)* Tituša Brezovačkog, a u Varaždinu de Šibenekovu dramu *Lizimakuš* pod proširenim naslovom *Lizimakush ali machuhinzki nazlob (Lizimakuš ali mačuhinski nazlob)*.

U povijesti hrvatske književnosti Mikloušićeve su intervencije u tekstu objavljenih drama mahom negativno ocjenjivane. Primjerice Branko Vodnik o Mikloušićevu izdanju *Matijaša Grabancijaša dijaka* piše: „U glavnome Mikloušić je ipak najviše mijeňao jezik izvornoga teksta ove drame. Mikloušić bijaše purist i arhaist kajkavski, dok se Brezovački kao rođeni komediograf podavao običnome govoru svojih junaka, ne obazirući se na književne tradicije“ (Vodnik 1920: 298). Prema Vodniku Mikloušić je u skladu s purističkim nastojanjima izbacivao sve štokavizme, germanizme, preostalu latinsku sintaksu i drugo.

¹ Sve transkripcije su vlastite.

² Riječ je o prijevodu Goldonijeve komedije *Il vero amico* koji Jandrić nije nikada sâm objavio, već je to prvi put učinio Mikloušić na temelju rukopisa koji mu je dostavio prevoditelj. Detaljnije v. Cesarec 2009: 139.

³ Cesarec (2008: 140) smatra da se radi o rukopisnoj varijanti *Matijaša* T. Brezovačkog jer je njezino postojanje još 1920. ustanovio Vodnik uspoređujući prvotisak navedene komedije iz 1804. i Mikloušićevo izdanje iz 1821. On je naime utvrdio da u Mikloušićevu izdanju ima nekoliko ulomaka (primjerice pojedinih replika iz dijaloga Matijaša i Smolka na 123. stranici) kojih nema u izdanju iz 1804. Na temelju toga zaključuje da je „Mikloušić pored I. izdanja morao imati i autograf ili dobar prijepis s autografa, iz kojega je taj ulomak unio u tekst II. izdanja“ (Vodnik 1920: 297).

Doduše, stariji su se istraživači⁴ ponajprije usredotočili na Mikloušićeva nova izdanja komedija Brezovačkog. Cesarec (2006: 137) smatra da je tomu tako jer *Ljubomirovič* prije nije ni tiskan, dok *Lizimakuš* kao isusovačka tragedija nije bio atraktivan za onodobnu pozornicu.

Upravo je *Lizimakuš*, odnosno usporedba jezika prvoga i drugoga izdanja te drame predmetom ovoga rada. Naime, za povijesnosociolingvističko istraživanje jezične norme i varijacije ta je drama osobito zanimljiva jer je od de Šibenekova do Mikloušićeva izdanja prošlo više od 55 godina tijekom kojih je objavljen niz književnokajkavskih gramatika i drugih jezičnih priručnika te se može promatrati jesu li, i u kojoj mjeri, oni utjecali na Mikloušićevo jezično redigiranje de Šibenekova *Lizimakuša*.

2. O drami ukratko

Tijekom gotovo 170 godina kazališnoga rada u zagrebačkoj isusovačkoj gimnaziji izvedeno je otprilike četiri stotine komada,⁵ a prva tiskana drama na kajkavskome književnom jeziku bila je upravo tragedija *Lizimakuš* (*Lysimachus*). Riječ je o prijevodu drame *Agathocles* francuskoga isusovca Charlesa de la Ruea koja je u pariškom kolegiju praizvedena 8. veljače 1668., a kasnije je prerađena i naslov joj je promijenjen u *Lysimachus*.⁶ Dramu je na književnu kajkavštinu preveo zagrebački isusovac Josip de Sibenegg (de Šibenek) Županić.⁷ Usporedbom originala i prijevoda N. Batušić ustanovio je sljedeće: „Riječ je o prijevodu, ni o kakvoj adaptaciji ili možebitnoj dramaturškoj obradi. Prijevod je uglavnom doslovan, pri čemu de Šibenek nije ispuštao ni jedan izvorni stih“ (Batušić 2003: 57).

Kao što je već rečeno, tragediju „vu novom pogledu“ u varaždinskoj tiskari Ivana Sangille s proširenim naslovom *Lizimakuš ali mačuhinski nazlob* objavljuje Mikloušić. Razlikama dvaju izdanja već su se bavili Nikola Andrić (1901.), Olga Šojat (1970.), Nikola Batušić (2002.) i Ivan Cesarec (2008.), no ni jedan od njih ne ulazi detaljnije u jezičnu analizu.

Temom rada O. Šojat jest de Šibenekov prijevod de la Ruea, pa se na Mikloušićevo izdanje samo osvrće spominjujući izmijenjeni naslov tragedije (*Lizimakuš* > *Lizimakuš ali mačuhinski nazlob*),⁸ s napomenom da svakako detaljnije valja istražiti: „Koliko je u toj tragediji Županićev jezik pod redaktorskim zahvatima Mikloušićevim postao bujniji ili možda kržljiviji“ (Šojat 1970: 6).

⁴ Primjerice, Vodnik 1920, Fancev 1940.

⁵ Prema Šojat 1970: 3.

⁶ O autoru drame detaljnije v. Andrić 1901: 2–3, Batušić 2002: 51.

⁷ O dvojnama oko njegova imena i biografskim podacima v. Batušić 2002: 51–54.

⁸ Cesarec (2008: 162) proširivanje naslova objasnidbenim alternativnim naslovom tumači ugledanjem na dvostruke naslove sjemenišnokazališnih dramskih tekstova.

Andrić ističe sitne strukturne razlike između dviju tragedija kao što je Mikloušićevo ispuštanje *Zavjetka* uvrštena prije *Imena posel opravljajućeh* te zaključuje: „Mikloušićevo izdanje ne razlikuje se u radnji ničim od prvoga izdanja. *Novi pogled*, u kojemu je Mikloušić izdao dramu, ograničuje se na sitne jezične i stilistične popravke prema ortografiji i razvijenijem stilu kajkavskom, kako se je razvio za 55 godina, koje su dijelile prvo izdanje od drugoga. Kao da je bio glavni posao Mikloušićev u preradivanju prvoga izdanja to, što je latinski način Šibeneggove stilističke konstrukcije, koji je tražio da se predikativni glagol stavlja na posljednje mjesto u rečenici, obratio u pravilniji položaj književne kajkavštine. U tom će se obliku kretati i ostale „ponovne“ edicije Mikloušićeve“ (Andrić 1901: 3).

Batušić također dolazi do zaključka da je de Šibenekov tekst u odnosu na Mikloušićev doživio „neke manje preinake“ u koje ubraja nenavođenje mjesta zbivanja i povijesnog vrela kao što to čine de la Rue i de Šibenek, izostavljenje imena *trejtje škole dijakov* koji su nastupili u predstavi 1768. i uvođenje na popis osoba Šeleuka koji se ne pojavljuje na pozornici, nego se o njemu samo govori. Kao element kojim je drama osuvremenjena spominje organiziranje replika prema suvremenoj grafijskoj prezentaciji, a ne *in continuo*. U jezičnu se analizu pomnije nije udubio, već samo napominje: „...što se tiče teksta lako je ustanoviti kako je proveo neke manje leksičke i sintaktičke promjene kako bi tragediju što više približio čitatelju svojega vremena“ (Batušić 2003: 55).

Kao novost na dramaturgijskoj razini Cesarec (2008: 164) ističe Mikloušićevo uvođenje dvadesetak didaskalija koje, iako su kratke i rijetke, ipak pružaju dodatne informacije.

A. Jembrih (2001: 12) govoreći općenito o Mikloušićevu radu na (ponovnom) izdavanju kajkavskih drama, ne ulazi u detaljniju jezičnu analizu, već paušalno zaključuje da je ovaj tekstove „ispravljao jezično i stilski dotjerivao, tj. dao im je duh i boju književnoga kajkavskog jezika“ vođen željom da ih približi publici.

3. Teorijske postavke, metodologija i ciljevi rada

Iako se o kajkavskome književnom jeziku u 19. stoljeću često govori kao o prilično ujednačenom, normiranom i standardiziranom, nadregionalnom, polifunkcionalnom idiomu (usp. Šojat 2009), i u njemu su, kao uostalom u svakome jeziku u svako doba, prisutne određene varijacije (Milroy 2012: 582).

U povijesno-sociolingvističkim istraživanjima jezične varijabilnosti,⁹ tri su uobičajena postupka: analiza varijantnosti unutar jednoga teksta kako bi se otkrio opseg i čestotnost varijacija; analiza varijantnosti unutar više tekstova pri čemu se uzimaju u

⁹ Povijesna sociolingvistika međustrukovna je lingvistička disciplina kojoj je osnovni cilj rekonstruirati jezik u njegovom društveno-povijesnom i političkom kontekstu (Romaine 1988: 1453).

obzir i vanjski faktori poput mjesta i vremena nastanka teksta, društvena stratifikacija autora i sl., te analiza varijantnosti unutar nekoliko inačica istoga teksta u potrazi za uzrokom namjerne promjene (Auer i Voeste 2012: 260). Potonji je postupak vrlo pogodan za izučavanje prijepisa Biblije, napominju iste autorice, a njime ćemo se koristiti i mi u ovome radu.

Dakle, osnovni je cilj naše analize pokazati što je, zašto i pod utjecajem koga/čega Mikloušić mijenjao u de Šibenekovu jeziku 55 godina nakon objave prvoga izdanja drame *Lizimakuš* te što na temelju toga možemo zaključiti o normiranosti književne kajkavštine u 19. stoljeću.

U radu je uspoređeno de Šibenekovo izdanje *Lizimakuša* iz 1768. prema primjerku koji se čuva u Knjižnici Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti pod signaturom R 1093 i Mikloušićevo iz 1823. također prema primjerku iz Akademijine knjižnice (R 541). Iz tekstova su ekscerpirane i po jezičnim razinama (grafijska, fonološka, morfološka, sintaktička, leksička) razvrstane uočene razlike među dvama izdanjima. Potom su varijante na grafijskoj, fonološkoj, morfološkoj i dijelom na sintaktičkoj razini uspoređene s kajkavskim normativnim priručnicima koji su mahom napisani nakon de Šibenekova, a prije Mikloušićeva izdanja. Riječ je o izdanju kajkavskoga pravopisa iz 1808. godine *Naputčenje za horvatski prav četiti i pisati*¹⁰ te o dvjema gramatikama: Szentmártonyjevu *Uvodu u nauk o horvatskome jeziku* iz 1783.¹¹ i Kornigovoj *Horvatskoj gramatici* iz 1895.¹² U nedostatku elektroničkoga korpusa kajkavskoga književnog jezika u cjelini, sintaktičke i leksičke varijante pokušali smo objasniti zagledanjem u najveće dostupno vrelo podataka o književnoj kajkavštini – u *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*.¹³ Sve su razine uspoređene i s analizom Antuna Šojata (2009) koja je provedena na jezičnoj kartoteci spomenuta rječnika.

Zanimao nas je prije svega odnos književnokajkavske jezične norme koja se iščitava iz spomenutih gramatika i priručnika te Mikloušićeve jezične prakse u *Lizimakušu*. Drugim riječima, željeli smo odgonetnuti jesu li promjene koje Mikloušić čini u de Šibenekovu tekstu tek proizvoljne i stilske naravi, ili su uvjetovane i normama te jezičnim uzusima njegova vremena. Potonje se najlakše može utvrditi na morfološkoj razini budući da je ona najbolje opisana u spomenutim gramatikama.

Uzeli smo u obzir i Kristijanovićev gramatički opis iako on nastaje 1837., odnosno četiri godine nakon Mikloušićeve smrti, upravo zato jer je Kristijanović Mikloušićev nećak i od njege nasljeđuje jezične stavove te ljubav prema književnoj kajkavštini u

¹⁰ Prema pretisku izdanja *Naputčenje za horvatski prav četiti i pisati* tiskanog u Budimu 1808. Transkripciju i pretpisak objavili su 2004. godine „Muži zagorskog srca“ i „Kajkaviana“ uz pogovor Alojza Jembriha.

¹¹ Prema prijevodu Barbare Štebih Golub iz 2014. godine.

¹² Prema prijevodu Barbare Štebih Golub iz 2015. godine.

¹³ Izlazi od 1984. godine, a dosad je objavljeno 14 tomova, *a – seljanec*.

vrijeme ilirizma i drugačije jezične koncepcije. Time smo željeli ukazati na mogućnost da je Kristijanović svoj gramatički opis temeljio upravo na Mikloušićevu jeziku.

Kako je naša analiza usmjerena na jezičnu upotrebu pojedinca, ponajprije de Šibeneka, a još više Tomaša Mikloušića, uzimamo u obzir povijesno-sociolingvistička promišljanja o tome kako svaki pojedinac u jednom trenutku može biti konzervativan, u drugome kolebljiv, a u trećem inovativan u odnosu naspram postojećoj jezičnoj varijaciji. Drugim riječima, jezičnu varijaciju promatramo kao sliku potezanja užeta gdje pojedinac ide naprijed-natrag u odabiru ponuđenih mu starijih ili novijih jezičnih varijanata, što se pokazalo kao uobičajeno jezično ponašanje ljudi, kako u prošlosti, tako i danas (Anipa 2001: 28–30).

U daljnjem će se tekstu podaci prikupljeni usporedbom jezika dvaju izdanja *Lizimakuša* po jezičnim razinama komparirati s onima iz kajkavskoga pravopisa i gramatika, KRj-a te Šojatove analize. Na kraju dolazi zaključak o rezultatima naše analize.

4. Analiza

4.1. (Orto)grafija i fonologija

Priređujući nakon 55 godina drugo izdanje de Šibenekova *Lizimakuša*, Mikloušić sasvim očekivano provodi određene grafijske i fonološke modifikacije u tekstu, ispravlja očite de Šibenekove zatipke (*prevjel* 22 > *prevzel* 26), a ostavlja i poneki svoj (*vzi mlje* 29 > *znimlje* 34).

Priroda je Mikloušićevih grafijskih izmjena modernizacijska i promjene su u skladu s vremenom u kojem Mikloušić živi, a u kojem se kajkavski autori uglavnom drže pravopisnih i grafijskih načela iz pravopisa s početka 19. stoljeća. Tako Mikloušić mijenja i ujednačuje grafiju s *Napučenjem*: *s, f, ff* > *sh* (š), *f* > *s* (ž), *i* > *y* (veznik), *li, lj* > *ly* (lj), *nj* > *ny* (nj), *fz* > *sz* (s), *th* > *t* (t) i vodi se morfonološkim načelom pisanja:¹⁴ *srce* 6 > *srdcze* 7; *naveshcha* 6 > *nazvétzcha* 7; *ochinzko* 8 > *otchinzko* 9, *otela* 11 > *odtela* 12; *oprashcha* 32 > *odpraztcha* 39. S *Napučenjem* Mikloušić usklađuje i pisanje nenaglasnica te mijenja de Šibenekov pravopis na sljedeći način: *od nikud* 3 > *odnikud* 3; *fzem fze domishljavala* 30 > *domishlyàvalaszêmsze* 35.

Najveća je Mikloušićeva grafijska inovacija pisanje *h* u genitivu množine imenica (*ztraffil* 3 > *ztrashilh* 3, *ruk* 11 > *rukh* 13), uključujući i veznik *pokehdob* ('budući da, jer') u kojem je genitiv imenice *doba* tvorbena okamenjen (*pokehdob* 35 > *pokehdobh* 42). Po toj se grafijskoj maniri Mikloušić ističe i u svojim drugim djelima (npr. *Izbor dugovanyh vszakoverztneh*, 1821.), a koristili su je još samo neki njemu suvremeni kajkavski autori (primjerice Jakov Lovrenčić koristi 'h u istome položaju, kao i Ignac Kristijanović).

¹⁴ Primjeri se donose na način da s lijeve strane znaka „>“ stoji de Šibenekova, a s desne Mikloušićeva potvrda. Osim pri opisu grafije gdje su potvrde pisane izvornim slovima, svi su ostali primjeri dani u vlastitoj transkripciji.

U vokalizmu Mikloušić dosljedno mijenja de Šibenekove ikavske reflekse jata u ekavske, primjerice u niječnome obliku glagola *biti* (*nisem* 14 / *nis* 21 > *nesem* 16 / 24, *nisi* 7 > *nesi* 7, *ni* 4 > *neje* 4, *nisu* 6 > *nesu* 6), ali i drugdje (*nimaš* 6 > *nemaš* 7, *nutri* 6 > *nutre* 7, *ovdi* 14 > *ovde* 16, *vsigdi* 30 > *vsigde* 35). Iako su prema KRj-u oba refleksa prisutna u književnoj kajkavštini, ekavski su refleksi češći i Mikloušić ih je zacijelo smatrao „kajkavskijima.“

Također Mikloušić znatno češće piše protezu *v(u)*- od de Šibeneka: *v-varašu* 6 > *vu varašu* 6, *v-vekuš* 6 > *vu vekšu* 7, *včinila* 13 > *vučinila* 14, *vmoril* 13 > *vumoril* 15, no nije sasvim dosljedan u tome: *v-pogibel* 6 = *v-pogibel* 7, *v-beg* 13 = *v-beg* 15. Tu se Mikloušić povodi za savjetom iz *Napučenja* koji kaže da je bolje pisati i izgovarati *vu* nego *v-* (*Napučenje* 2004: 29).

Dosljedna je i Mikloušićeva zamjena de Šibenekova refleksa poluglasa. Dok de Šibenek ima *šva* > *a*: *imal* 3, *imati*, 21, *gledat* 18, *gledati* 42, *dan* 43, *ništarmanje* 34, Mikloušić na „kajkavskiji“ način upotrebljava *šva* > *e*: *imel* 3, *imeti* 24, *gledet* 21, *gledeti* 52, *den* 52, *ništarmenje* 41.¹⁵ Uz par iznimaka: de Šibenek naime piše *dej* 25, *tej* 34, a Mikloušić *daj* 29, *ta* 41. U vokalizmu je uočljiva i dosljedna Mikloušićeva promjena *a* > *u* u leksemu *zvan* > *zvon*,¹⁶ koji se u drami obilato koristi.

Spomenut ćemo još kakvo je stanje s vokalom „i“ u prijedlogu/prefiksu *iz(-)* u promatranim izdanjima *Lizimakuša*. U de Šibeneka prevladava oblik bez *i-* (*zbije* 4, *zišel* 5, 6, *zvan* 6, *zručil* 7, *z-varaša* 7, *z-druga matere* 9, *ziduče* 13, *zvišenostjum* 17, *z-srca* 20, iako rijetko ima i puni oblik (*iziti* 4, 7 = *iziti* 4, 8). Mikloušić pak gotovo dosljedno takvim primjerima dodaje *i-*: *izbije* 4, *izišel* 5, 6, *izručil* 8, *iz varaša* 8, *iz druge matere* 10, *iziduče* 14, *izvišenostjum* 20, *iz srca* 23. Pravilo podrazumijeva i par iznimaka: *zvan* 6 = *zvan* 6, *spunilo* 9 = *spunilo* 10, no jasna je opća tendencija promjene iz krnjih prema punim oblicima prijedloga/prefiksa *iz(-)*. Analiza jezika Mikloušićeva suvremenika Ivana Krizmanića također je pokazala da taj kajkavski autor daleko više upotrebljava pune oblike, što ukazuje na to da je u književnoj kajkavštini u 19. stoljeću bila u tijeku jezična promjena *z-* > *iz-* (Schubert 2016: 145–146). Ona je zasigurno bila potaknuta i savjetom koji se nalazi u *Napučenju* (2004: 29), a koji kaže da je bolje pisati *iz-* nego *z-*.

Prilikom usporedbe konsonantizma u dvama izdanjima *Lizimakuša*, u oči upadaju tri vrste promjena koje je Mikloušić gotovo dosljedno sproveo u tekstu.

Primjere s de Šibenekovim bilježenjem obezvučenja na kraju riječi, koje je u govoru tipično za sve hrvatske govore, osobito kajkavske, a manje obično u kajkavskome književnom jeziku, (usp. *Napučenje* 2004: 20, Šojat 2009: 20), Mikloušić piše sa zvučnim

¹⁵ U KRj-u potvrđena su oba oblika tijekom trajanja kajkavskoga književnog jezika, no čini se da su oni s refleksom *e* češći.

¹⁶ Šojat (2009: 15) napominje da oblici *van* i *vun* supostoje u književnoj kajkavštini tijekom čitava njezina trajanja, no oblik *vun* je „kajkavskiji“.

suglasnikom, to jest mijenja de Šibenekov zapis na sljedeći način: *zapoveč* 6, 17, 33 > *zapoved* 7, 19, 40; *poveč* 20, 36, 37 > *poved* 24, 43, 45.

Druga je uočljiva Mikloušićeva intervencija u de Šibenekov konsonantizam ona koja se tiče depalatalizacije *lj* i *nj*. Mikloušić mijenja: *nagnjenja* 10 > *nagnjenja* 10, *spominaš* 23 > *spominjaš* 27, *zadnič* 20 > *zadnjič* 23, *zadovolim* 18 > *zadovoljim* 21, *zadovolščine* 22 > *zadovoljščine* 26, *zdavna* 16 > *zdavnja* 18, *želen* 6, 9 > *željen* 7, 10. Ni to, doduše, nije provedeno bez par iznimaka: *zdavnja* 19 > *zdavna* 22 (pažljivi čitatelj primijetiti će obratni postupak među gornjim primjerima u istom leksemu), *zdehnjenje* 34 > *zdehnenje* 41. Depalatalizacija *lj* i *nj* svojstvena je govorima diljem kajkavskoga terena, a za čitavoga vijeka književne kajkavštine prisutna je varijacija, napominje Šojat (2009: 23). Na temelju analize jezičnoga korpusa za KRj još zaključuje da su potvrde depalataliziranih oblika brojnije i starije, što bi značilo da su uobičajenije u de Šibenekovo vrijeme, a vraćanjem palatalnosti Mikloušić modernizira jezik u drugome izdanju *Lizimakuša*.

U svakom primjeru upotrebe de Šibenekova leksema *daljeko* (8, 15, 40), oblik sa sekundarnim *lj* Mikloušić mijenja u *dalko* (9, 17, 48), što je u skladu sa stanjem u kajkavskome književnom jeziku (usp. Šojat 2009: 24, KRj).

Iz konsonantizma ćemo spomenuti još niz primjera u kojima Mikloušić mijenja de Šibenekovu kontinuantu praslavenskoga *d'*. Naime, tamo gdje de Šibenek ima *d' > j*: *obhajajte* 8, *odhajajte* 7, 34, *odhajaj* 25, *obhaja* 38, *nahajam* 20, 33, *ponujaš* 28, Mikloušić dosljedno piše *d' > đ*: *obhađajte* 9, *odhađajte* 9, *odhađaj* 30, *obhađa* 38, *nahađam* 23, 41, *ponuđaš* 33. Prema Šojatu (2009: 30) kontinuantu *đ* češća je i uobičajenija u kajkavskome književnom jeziku od sedamnaestog stoljeća nadalje, što će reći da i u tom slučaju Mikloušić usklađuje jezik „svoga“ *Lizimakuša* sa stanjem koje smatra uvriježenim u svoje doba.

4.2. Morfologija

Morfološka jezična razina koja uživa status „najstamenije“, to jest, najotpornije pred jezičnim mijenama, i u ovoj je analizi najzanimljivija. Ima tomu još jedan razlog praktične naravi. Naime, upravo je morfologija kajkavskoga književnog jezika najbolje obrađena u šest književnokajkavskih gramatika napisanih između 1779. i 1837. godine pa imamo s čime usporediti podatke do kojih smo došli analizirajući jezik dviju verzija *Lizimakuša*.¹⁷

Mikloušić je mijenjao određene de Šibenekove deklinacijske nastavke u imeničkoj i pridjevsko-zamjenskoj sklonidbi, primjerice: Mikloušić mijenja de Šibenekov *-em > -om* u D mn. imenica m. r. (*ovem mladencem* 4 > *ovem mladencom* 4). Zanimljivo je

¹⁷ Usporedbu provodimo s gramatikama koje su mogle utjecati na Mikloušićev jezik, a imamo ih u prijevodu: sa Szentmártonyjevom slovnicom iz 1783. i Kornigovom iz 1795. Matijevićevu iz 1810. preskačemo jer je riječ o preradbi Kornigove.

da je još Szentmártony 1783. zamijetio varijabilnost upravo u tom leksemu i zabilježio je u jednoj od svojih gramatičkih napomena.¹⁸ U paradigmi on stavlja nastavak *-om* (2014: 76), kao i Kornig (2015: 98) i Kristijanović (2012: 34). Doduše Kristijanović u napomeni kaže da D mn. m. r. obično ima isti nastavak kao instrumental jednine, *-om* ili *-em* (ibid, 37), dakle dopušta i *-em*. KRj također bilježi dvostrukost s time da je *-om* tamo prvi, odnosno češće potvrđen nastavak.

Mikloušić mijenja i de Šibenekov A mn. m. r. u kojem je uočljiv trag dvojine: *dva sina* 43 > *dva sine* 52. Gramatičari su u tom slučaju složni i sva trojica beziznimno imaju nastavak *-e* u A mn. m. r. te nijedan ne opisuje dvojину koja se dotad izgubila u književnoj kajkavšini (Szentmártony 2014: 76, Kornig 2015: 98, Kristijanović 2012: 35).

Mikloušić mijenja i de Šibenekov G mn. ž. r. *z dužnosti* 30 > *iz dužnostih* 35, *jezero smrti* 31 > *jezero smrtih* 36, što je u skladu sa stanjem u kajkavskim gramatikama (Szentmártony 2014: 80, Kornig 2015: 113, Kristijanović 2012: 41).

U poglavlju o grafiji spomenuta je Mikloušićeva grafijska manira gdje u G mn. dodaje grafem *h*, npr. *vojvod* 6 > *vojvodh* 7. U tom kontekstu valja zaključiti da u primjeru gdje mijenja *prsih* 16 > *prsh*, zapravo mijenja genitivni nastavak *-ih* > *-ø*. Nulti nastavak za G mn. imenice *prsa* opisuju i Szentmártony 2014: 75 i Kornig 2015: 91 te napominju da se sklanja kao imenica *telo* u množini.¹⁹

Zanimljiva je i Mikloušićeva intervencija u de Šibenekov tekst kada mijenja akuzativni nastavak jednine muškoga roda prema općem kajkavskom načelu A = G i ako imenica znači što neživo: *koj zrok dal sem* 28 > *koj sem zroka dal* 33. Szentmártony (2014: 76) i Kornig (2015: 98) imaju A = G u paradigmi s primjerom imenica koje označuju neživo, no u napomeni kažu da u *govoru* akuzativ u takvu slučaju može biti jednak nominativu. Kristijanović pak (2012: 36) kaže da je akuzativ jednak genitivu, osim kada imenica označava neživu stvar te mu u deklinaciji imenice *dan*, akuzativ glasi *dan*, *den* (ibid 48). Tu je dakle Mikloušić bliži starijim gramatičarima i općenito govornoj kajkavskoj jezičnoj praksi (usp. Lončarić 1996: 100).

U lokativu jednine brojeva/pridjeva muškoga roda Mikloušić je zamijenio de Šibenekov nastavak *-ov* u *-ev*: *vu prvom snu* 3 > *v prvem snu* 3. Zanimljivo je da stariji kajkavski gramatičari mahom imaju *-om* za lokativ nepalatalne deklinacije (Szentmártony 2014: 85 i Kornig 2015: 28), dok Kristijanović (2012: 57) bilježi oba nastavka, s time da preporuča *-em*: *pri svetem (om)*. To može značiti dvije stvari. Prvo, da je razvoj u kajkavskome književnom jeziku u 19. stoljeću išao prema gubljenju distinkcije nastavka u L jd. s obzirom na (ne)palatalnost osnove pa Kristijanović opaža da je nastavak

¹⁸ „Neki umjesto završetka *om* i *ov* kod različitih imenica radije upotrebljavaju *em* i *ev*. Dakle, od *mladenec*, *Jüngling*, rabe *mladencem*, *mladencev* umjesto *mladencom*, *mladencov*“ (Szentmártony 2014: 77).

¹⁹ Kristijanović (2012: 43) u G mn. ž. r. preporuča nastavak *-ih* za što smo već pokazali na drugom mjestu da nije nužno odraz stanja u jeziku nego Kristijanovićev osobni odabir (usp. Schubert 2016: 156). Uostalom, i on sam u napomeni kaže da je češći nastavak u G mn. ž. r. upravo: *-ø*.

-em u većine pisaca češći i stoga ga preporučuje u svojoj slovnici 1837. godine, ili drugo, da se Kristijanović u pisanju slovnice ugledao na jezik svoga ujaka Mikloušića, a o pravom stanju po pitanju nastavka *-om/-em* u L. jd. m. r. pridjeva i brojeva u književnoj kajkavštini 19. stoljeća i dalje ne znamo mnogo.

Ista je situacija i s nastavcima u dativu jednine pridjeva te zamjenica ženskoga roda²⁰ gdje Mikloušić dosljedno mijenja de Šibenekov imenski nastavak *-i* > *-oj*: *vsaki* 5 > *vsakoj* 5, *moji* 7, 14 > *mojoj* 8, 16, *ovi* 15 > *ovoj* 17, *ji* 19, 39 > *joj* 21, 47, *zapovedajuči* 19 > *zapovedajučoj* 22, *oni* 23 > *onoj* 27, *vsi* 33 > *vsoj* 40. Šojat (2009: 61, 62) kaže da je u književnoj kajkavštini preuzet imenički nastavak (*-e* u 17. i 18. stoljeću, kasnije *-i*), no da je tijekom čitava trajanja književne kajkavštine, a osobito u 19. stoljeću obična i upotreba nastavka *-oj*. U kajkavskih gramatičara situacija je takva da Szentmártony u paradigmi ima *vruči*, *vručoj* 2014: 84, *njoj*, *joj*, *ji* ibid, 90, a Kornig *veliki*, *velikoj* 2015: 28, *njoj*, *joj*, *ji* ibid, 127, dakle obojici je *-i* prvi nastavak u pridjeva, dok je kod Kristijanovića ili obrnuto *svetoj*, *sveti* 2012: 57, *kojoj*, *koji* 2012: 78, ili uopće ne opisuje nastavka *-i*: *onoj*, *njoj*, *joj* ibid, 72. Ako usporedimo gramatičke opise, dade se pretpostaviti da se književna kajkavština mijenjala u smjeru Mikloušićevih mijenjanja de Šibenekova jezika, pa je zato i u Kristijanovića takav opis.

Osim deklinacijskih nastavaka, Mikloušić je u de Šibenekovu *Lizimakušu* gotovo dosljedno mijenjao starije nastavke za 3. l. mn. prezenta glagola (*-e*, *-u*) u analoški „dugi“ *-ju* koji prevladava u 19. stoljeću (v. Šojat 2009: 74, Schubert 2016: 156–159) i koji je jedna od važnih varijabli u proučavanju normiranosti književne kajkavštine: *skazhu se* 4 > *iskažeju se* 4, *spe* 5 > *spiju* 5, *zidu* 6 > *izideju* 6, *spaze* 11 > *spaziju* 12, *pristanu* 34 > *pristaneju* 41, *prose* 36 > *prosiju* 43. Tek u dva primjera ostavlja neizmijenjeno *poginu* 6 = *poginu* 6, *pojdu* 11 = *pojdu* 12, što ne smeta općem dojmu da „pravilnim, boljim“ ili naprosto suvremenijim, smatra upravo analoški nastavak.

Tijekom analize jezika dvaju izdanja *Lizimakuša*, u oko je upadalo i često Mikloušićevo mijenjanje skraćenih oblika prezenta i futura pomoćnoga glagola *biti* u pune oblike: *su* 4 > *jesu*, *sem* 6 > *jesem* 6, *bum* 20 > *budem* 23, *ne bum* 23, 24, 25 > *ne budem* 27, 28, 29, *ne bu* 6, 11, 13 > *ne bude* 6, 12, 14 itd. Šojat (2009: 73) kaže da su puni oblici uobičajeniji i češći u književnoj kajkavštini, za razliku od kontrahiranih koji prevladavaju u kajkavskim govorima. Gramatičari također u paradigmi navode pune oblike, a u napomeni kažu da se uz pune često ili vrlo često koriste i kontrahirani oblici (Szentmártony 2014: 95, 98, Kornig 2015: 134, 136), dok Kristijanović (2012: 84, 85) ide korak dalje i već u paradigmi bilježi dvostrukosti. Na temelju gramatičkih opisa dalo bi se zaključiti da se kontrahirani oblici sve više prodiru u pisanu kajkavštinu kako vrijeme odmiche prema 19. stoljeću pa ulaze i u gramatičke opise. Zašto onda Mikloušić inzistira na punim oblicima u drugome izdanju *Lizimakuša*? Vjerojatno zato jer je riječ o tragediji koja iziskuje viši i uzoritiji stil kojemu su svojstveniji puni oblici pomoćnog glagola *biti*.

²⁰ Sva trojica gramatičara spominju da neodređene zamjenice slijede sklonidbena pravila pridjeva.

Od morfoloških intervencija spomenut ćemo Mikloušićevu promjenu imperativnog nastavka u primjeru: *bežmo* 40 > *bežemo* 49. Szentmártony (2014: 105), Kornig (2015: 140) i Kristijanović (2012: 105) pišu da glagoli na *im* tvore 1. i 2. l. mn. imperativa nastavcima *emo*, *ete* kako bi se bolje razlikovali od prezenta. Šojat (2009: 83) u svojoj analizi uopće ne spominje to, iz gramatika poznato pravilo, nego na temelju korpusa za KRj zaključuje da su *emo* i *ete* književni kajkavski nastavci u tvorbi imperativa, ali da neki pisci ipak koriste i *imo* i *ite*. Kako de Šibenekov oblik *bežmo* nije ni s nastavkom *-emo*, ni s nastavkom *-imo* koji su prema konzultiranoj literaturi mogući u imperativu,²¹ zaključujemo da je riječ o onodobnom dijalektalnom de Šibenekovu obliku koji Mikloušić mijenja u književni kajkavski oblik.

Nadalje Mikloušić mijenja de Šibenekove određene oblike pridjeva u neodređene: *sam svedok nazočni bil sem* 19 > *sam sem svedok nazočen bil* 22, *da bi čin tak odurni prez kaštige pustil* 20 > *da bi čin tak oduren prez kaštige pustil* 23, *nekrivi on vumreti, ja krivi živeti bi moral* 30 > *nekriv i nedužen vumreti, a ja kriv živeti bi moral* 36, osim u jednome primjeru gdje postupa obratno: *Ter živeš jošče jezero smrti vreden, malovrednik?* 31 > *Ter živeš još jezero smrtih vredni malovrednjak!* 36. Gramatičari napominju da N jd. m. r. pridjeva završava ili na *i* ili na suglasnik, a u paradigmi donose neodređen oblik pridjeva, bez objašnjenja kada se koji koristi. Tek Kristijanović pobliže objašnjava da jedino opisni pridjevi mogu imati neodređeni i određeni „završetak“ te da je određeni pridjev nadomjestak za njemački određeni član (2012: 54). Šojat govori da nastavci određene i neodređene deklinacije u kajkavskome književnom jeziku već u 16. stoljeću nisu bili razlikovne jezične jedinice, nego irelevantne dublete (Šojat 2009: 56). Na temelju dostupnih nam podataka o kajkavskome književnom jeziku nismo u mogućnosti donijeti zaključak o tome je li Šojat u pravu i zašto Mikloušić mijenja vid de Šibenekovih pridjeva pa će ovaj pasus u radu ostati na razini zapažajuće bilješke.

U morfologiji *Lizimakuša* uočljiva je Mikloušićeva intervencija u tvorbene sufikse pridjevske i priloške komparacije. Gotovo dosljedno mijenja *-eji/-eja/-eje* > *-eši/-eša/-eše*: *tvrdeje* 25 > *tvrdeše* 30, *starejemu* 7, 11 > *starešemu* 8, 12, *tvrdeja* 42 > *tvrdeša*, *leže* 18 > *lehkeše* 20 ili *leže* 20, 36 > *lehkše* 23, 44, *nesrečnej* 26 > *nesrečneša* 30, *vkannjiveje* 34 > *vkannjiveše* 41, *najteže* 34 > *najtežeše* 41. Kajkavske gramatike opisuju oba načina tvorbe komparativa, s time da Szentmártony (2014: 86) napominje da većina pridjeva tvori komparativ nastavcima *-eji/-eja/-eje*, Kornig (2015: 122) i Kristijanović (2012: 61) navode oba načina i to tako da im je prvi onaj sa sufiksima *-eši/-eša/-eše*, no dopuštaju i tvorbu komparativa s *-eji/-eja/-eje*. Šojat (2009: 62, 63) primjećuje da pridjevi u kajkavskome književnom jeziku teže tvorbi komparativa samo sufiksom *-eši* kako se primiče 19. stoljeće. I naša je analiza jezika J. E. Matijevića i I. Kristijanovića na istome tragu (Schubert i Štebih Golub 2020: 347), što nam u konačnici daje hrabrosti

²¹ U KRj-u zabilježen je samo *-imo* u 1. l. mn. imperativa glagola *bežati*.

da zaključimo kako je Mikloušić smatrao sufiks *-eji/-eja/-eje* zastarjelim te ga promijenio u sebi suvremeniji *-eši/-eša/-eše*.

4.3. Sintaksa

Mikloušićevi zahvati u izvorni tekst na sintaktičkoj razini veoma su brojni – gotovo da i nema rečenice u kojoj nije intervenirao pa ćemo se usredotočiti na one najčešće i najdosljednije izmjene.

Već je rečeno da²² Andrić spominje kako je Mikloušić mijenjao red riječi premještajući glagol, koji je po uzoru na latinsku sintaksu kod de Šibeneka bio na kraju rečenice, u prirodniji red riječi za književnu kajkavštinu.²³ Naša analiza potvrđuje tu tvrdnju jer je mjesto glagola mijenjano u gotovo svakoj rečenici (*Brzo mi Kašandra dozovete*. 3 > *Brzo mi dozovete Kasandra*. 3; *I ja sprvič štimal sem ...* 4 > *I ja sem sprvince štimal...* 4; *Piruš štimal bude da Moldavci na njega navalili jesu*. 5 > *Piruš bude štimal da su Moldavci na njega navalili*. 6).

U odnosu na izvornik Mikloušić je često mijenjao i položaj pridjeva iz antepozicije u postpoziciju (*nočnih stražih* 3 > *stražih nočnih* 4; *tvoj Šeleukuš [...] vu moldavski opravi ...* 5 > *Šeleukuš tvoj [...] vu opravi moldavski ...* 6; *moldavskoga kralja* 16 > *kralja moldavskoga* 18). Zamjena položaja pridjeva iz antepozicije u postpoziciju, iako iznimno česta, nije dosljedna, već nalazimo rijetke primjere poput: *kraljevske korune odvećtvo* 13 = *kraljevske korune odvećtvo* 14. Zamjena položaja pridjeva iz postpozicije u antepoziciju iako rijetka, također je zabilježena (*črete neprijateljske* 14 > *neprijateljske čete* 16). Rezultati dakle ukazuju na očigledno Mikloušićevo preferiranje pridjeva u postpoziciji. Kako se kajkavske slovnice na položaj pridjeva uopće ne osvrću, a nije nam dostupan ni elektronički korpus kajkavskoga književnog jezika na kojem bismo mogli provjeriti učestalost položaja pridjeva u odnosu na imenicu, o Mikloušićevim motivima za takvu promjenu reda riječi možemo samo nagađati. Ipak, nismo skloni pretpostavci da je položaj pridjeva u antepoziciji smatrao prirodnijim za govornu kajkavštinu. Upravo suprotno, smatramo da je riječ o odabiru koji mu se činio prikladnijim za viši stil kakvim bi trebale biti pisane tragedije.

Mikloušić nadalje u nizu primjera posvojni pridjev zamjenjuje posvojnim genitivom (*ljubav očinska* 11 > *ljubav oca* 12; *Šeleukovu bojnu kapu* 21. > *Šeleuka bojnu kapu*

²² V. odlomak 2.

²³ U tome je kontekstu zanimljivo primijetiti da je položaj glagola u de Šibenekovoj rečenici identičan ne samo onom u latinskome, već i onom u njemačkome, a autori kajkavskih slovnica tvrde da je red riječi u kajkavskome i njemačkome identičan. Szentmártony (2014: 148) time opravdava neuključivanje sintakse u svoju gramatiku, a Kornig izrijeком objašnjava: „Red riječi - kako ja shvaćam jest red koji određuje kako dijelovi govora u horvatskome imaju slijediti jedan za drugim - jednak je njemačkome pa nepotrebnim smatram ovdje donositi posebna pravila. [...] Inače u običnome govoru valja slijediti red riječi u njemačkome“ (Kornig 2015: 196). Gotovo identičan odlomak nalazimo kod Matijevića (2018: 278). To znači da prema opisu u kajkavskim slovnicama, položaj glagola nije trebalo mijenjati!

25). U kajkavskim se slovnica spominju oba načina izricanja posvojnosti: posvojnim genitivom i posvojnim pridjevom izvedenim od imenice „koja odgovara na pitanje *čije, čijega*“²⁴ (Kornig 2015: 201), što se ističe kao „osobito svojstvo“ *horvatskoga* jezika. Međutim, ni jednom se od tih dvaju načina izricanja posvojnosti ne daje prednost niti se govori o njihovoj eventualnoj stilskoj obilježenosti. Proučavajući sintaktičke funkcije genitiva u jeziku Tituša Brezovačkoga, Diana Stolac (1992: 170) zaključila je sljedeće: „Učestalost upotrebe posesivnog genitiva u odnosu na ostale imeničke attribute, posebno upotrebe genitiva porijekla u odnosu na ostale posesivne sintagme, upućuje na značajnost mjesta koje zauzima ova sintaktička kategorija u jeziku Tituša Brezovačkog.“ Dakle, uporabu posvojnoga genitiva u kajkavskome književnom jeziku može se smatrati uobičajenom i stilski neobilježenom. Međutim, bez elektroničkoga korpusa kajkavskoga književnog jezika ili bez detaljnih studija o konkurenciji posvojnoga pridjeva i posvojnoga genitiva, ne možemo sa sigurnošću reći je li ova zamjena samo Mikloušićev stilski odabir ili ne.

Kako je uporaba prijedložnoga instrumentala sredstva jedno od bitnih obilježja kajkavštine,²⁵ obilno je potvrđena u obje verzije drame (*z življenjem* 15 > *z življenjem*. 17; *z kopjem* 20 > *na z kopjem* 25). Zanimljivo je međutim da na nekoliko mjesta Mikloušić de Šibenekov prijedložni instrumental imenice *ruka* (*z rukum*) mijenja u besprijedložni (*z silnum rukum* 8 > *silnum rukum* 8; *z svojum rukum* 13 > *svojum rukum* 15), dok na nekim mjestima zamjenu ne provodi (*z haharskum rukum* 33 > *z haharskum rukum* 40). Tu je očigledno riječ o Mikloušićevu stilskom odabiru.

4.4. Leksik

Mikloušićeve intervencije u ponovno izdanim kajkavskim tekstovima na leksičkoj razini do sada nisu istražene sustavno. Iznimka je Mikloušićeva kazališna terminologija jer se Batušić osvrće i na nju baveći se kajkavskom kazališnom terminologijom te neka rješenja smatra uspjeljivima od ranijih: „U najstarijem sačuvanom kajkavskom dramskom tekstu pod naslovom *Lysimachus* (Graz, 1786), izvedenom još u isusovačkom školskom kazalištu, čitamo kao oznaku vrste *pripečenje nesrečno dokončano*. Dakle posve nespretnu kovanicu, koja bi čitatelju i gledatelju morala najaviti tragični kraj scenskoga zbivanja. U Mikloušićevoj ediciji istoga djela (Zagreb, 1832), izdavač, ali kako znamo i samozvani adaptor nekih autonomnih književnih radova pa, prema tome, nerijetko i apokrifni autor, koristi se već uvriježenim pojmom igrokaz, dodajući mu

²⁴ Kajkavski su gramatičari svojom definicijom na tragu suvremenih definicija posvojnoga genitiva: „Posvojni ili posesivni genitiv imenički je atribut kojim se izražava pripadanje. To znači da podređenom članu sintagme pripada ono što se izriče glavnim članom. Pripadanje je ovdje shvaćeno u najširem smislu, pa obje imenice u sintagmi mogu značiti i osobe i predmete i apstraktne pojmove“ (Stolac 1992: 169).

²⁵ Đurkovečki čak u svojoj *Jezičnici* (1826: 55) za prijedložni instrumental rabi dva naziva: instrumental društva je *pajdašnik*, a onaj sredstva *orudelnik*.

tek posebno određenje: tako njegov *Lizimakuš ali Mačuhinski nazlob* postaje *igrokaz žalosni*. Ova Mikloušićeva kovanica nije daleko od Jambrešićeva tumačenja latinskoga *tragoedia*, što je ranije navedeno. Napokon, Vukotinovićeva adaptacija odnosno prijevod prema njemačkom izvorniku *Prvi i zadnji kip* (Požun, 1833.) nosi oznaku *turobna igra*, što je treća kajkavska inačica za tradicionalni pojam tragedije“ (Batušić 1982: 63).

Tvrđnje, poput one Vodnikove već spomenute u uvodu, o tome da je Mikloušić izbacivao štokavizme i germanizme te ih zamjenjivao kajkavizmima, prema našem istraživanju paušalne su i netočne. Iako su leksičke zamjene česte, zamjena tuđice domaćom riječi iznimka je, a ne pravilo. Germanizme Mikloušić uopće ne izbacuje (*špot* 29 > *špot* 34), a u čitavom tekstu nalazimo samo jednu, doduše dosljedno provedenu, zamjenu hungarizma slavenskom riječi (*palaš* 25 > *meč* 29).²⁶ Da Mikloušićeve intervencije na leksičkoj razini nisu bile potaknute podrijetlom leksema, potvrđuju primjeri kao što je dosljedno provedena zamjena leksema *boj s harc* (*boj* 21 > *harc* 25).²⁷ Mikloušić najčešće dakle kajkavski leksem zamjenjuje drugim istoznačnim ili blisko značnim kajkavskim leksemom. Primjerice *čretu* iz de Šibenekova teksta dosljedno²⁸ zamjenjuje s *četa* (*črete* 14 > *čete* 16). Budući da takva zamjena ne može biti uzrokovana podrijetlom leksema, u KRj-u smo provjerili potvrđenost obaju leksema. Takvi se rezultati dakako ne mogu smatrati konačnima, no kako još uvijek nemamo elektronički korpus književnokajkavskih tekstova, i na temelju rječničke građe donesen podatak o potvrđenosti leksema bio je dragocjen. KRj za *čreta* u značenju ‘četa’ donosi samo jednu potvrdu i to upravo iz *Lizimakuša*, dok je leksem *četa* potvrđen u svim velikim kajkavskim rječnicima (Habelićevu, Belostenčevu, Jambrešićevu i Patačićevu) te u izvorima od 17. stoljeća pa sve do Krležinih *Balada Petrice Kerempuha*. Takvo stanje moglo bi nas navesti na zaključak da je Mikloušić jednostavno rabio češće lekseme. Međutim, to ne vrijedi za druge zamjene. Primjerice Mikloušić *mačaha* dosljedno zamjenjuje s *mačuha* (*mačaha* 38 > *mačuha* 46),²⁹ a prema KRj-u oba su leksema potvrđena za čitava trajanja hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika.³⁰ Isto vrijedi i za zamjenu leksema *glubanja s lubanja* (*glubanja* 4 > *lubanja* 4)³¹ te *lisica s lesica* (*lisica* 40 > *lesica* 49). Bez postojanja književnokajkavskoga korpusa ne može se sa sigurnošću tvrditi koji je

²⁶ O dosljednoj zamjeni govorimo jer se u de Šibenekovu tekstu leksem *palaš* javlja još dva puta i kod Mikloušića je uvijek zamijenjen leksemom *meč* (25 > 29, 42 > 51).

²⁷ Leksem *boj* u de Šibenekovu se tekstu javlja dva puta (14, 21), a Mikloušić ga oba puta mijenja u *harc* (15, 25)

²⁸ Osim na navednom mjestu zamjenu nalazimo i na str. 5 > 5.

²⁹ Osim na navednom mjestu zamjenu nalazimo i na str. 9 > 10, 11 > 12, 20 > 23.

³⁰ Prema KRj-u leksem *mačaha* potvrđen je u Habelićevu i Belostenčevu rječniku te u tekstnim izvorima od 16. do 19. stoljeća, a *mačuha* u Jambrešićevu i Patačićevu rječniku te u 18. i 19. stoljeću.

³¹ Prema KRj-u leksem *glubanja* potvrđen je u Habelićevu i Belostenčevu rječniku u tekstnim izvorima 18. i 19. stoljeća, dok *lubanju* od rječnika nalazimo kod Habelića, Belostenca, Jambrešića i Patačića te u tekstnim izvorima od 17. do 19. stoljeća.

od leksema bio potvrđeniji ili tipičniji u Mikloušićevo vrijeme: može se samo pretpostaviti da je rabio lekseme koje je smatrao bližima svojim čitateljima.

Osobito su zanimljive Mikloušćeve zamjene koje nisu dosljedne. Tako leksem *gda* uglavnom zamjenjuje *s kada* (*gda* 14 > *kada* 15), no na nekim ga mjestima ostavlja (*gda* 20 > *gda* 24).³²

Što se tiče tvrdnje o zamjeni štokavizama kajkavizmima, primjere takve zamjene nismo našli. Skloni smo čak tumačenju da je do zamjena *hvala* u *dika* (*Kojem načinom ali vsa obladanja hvala tebi se pripíše ali bar delnik hvale postaneš*. 11. > *Ter se ovak ali vsa hvala obladanja ali barem dike delnik postaneš*. 12.) i kolokacija *viteška ruka* u *viteška desnica* (z *viteškom rukum svojum* 12 > z *viteškom desnicum* 14) došlo pod utjecajem štokavske epike. Doduše, u prvom je slučaju riječ o dvama leksemima dobro potvrđenima u kajkavskim izvorima,³³ pa je moguće i da je do zamjene došlo kako se riječ *hvala* ne bi ponavljala u istoj rečenici. Iako je i leksem *desnica* potvrđen u kajkavskome književnom jeziku,³⁴ leksem *ruka*³⁵ ima znatno veći broj potvrda, što bi značilo da je Mikloušić uobičajeniji leksem zamijenio onim neuobičajenijim i slabije potvrđenim.³⁶

Zanimljivima smatramo i primjere u kojima Mikloušić zamjenjuje glagole njihovim vidskim parnjacima, čime se mijenja smisao: *Sim, sim, mrtvoga mi sina nosete*. 18 > *Sim, sim, mrtvoga mi sina donesete!* 21, ili *Ni nova pelda prijateljstva da jeden mesto drugoga za krivca se izda*. 31 > *Neje nova pelda prijateljstva da se jeden za drugoga za krivca izdaje*. 37.

Na temelju provedene analize zaključujemo da se pri zamjenama na leksičkoj razini Mikloušić nije vodio podrijetlom riječi, kao što sugeriraju raniji istraživači. Smatramo da je leksičkim zamjenama tekst želio približiti onodobnoj publici.

Istraživanja Mikloušićeva izdanja *Matijaša Grabancijaša*³⁷ pokazala su da je ovaj mijenjao i osobna imena likova. Izidor Škorjač pretpostavlja sljedeći uzrok takvih preimenovanja: „Bit će, da su se Mikloušiću ova promijenjena imena činila više domaća nego Brezovačkijeva. Vuksan n. p. ne zvuči ‘Zagrebečki’ kao Kuzma, koje se ime i još danas upotrebljava u šali.“ (prema Cesarec 2008: 149).

³² Leksem *gda* od rječnika bilježe Habdelićev, Belostenčev i Jambrešićev, a potvrđen je u izvorima 17. i 19. stoljeća, dok potvrde leksema *kada* nalazimo kod Belostenca, Jambrešića i Patačića te u tekstovima od 17. do 19. stoljeća.

³³ Potvrde leksema *dika* nalazimo u Habdelićevu, Belostenčevu i Jambrešićevu rječniku te u tekstnim izvorima od 16. do 19. stoljeća, a *hvala* je od rječnika potvrđena kod Habdelića, Belostenca i Jambrešića te također u tekstovima od 16. do 18. stoljeća.

³⁴ Prema KRj-u potvrđen je u Habdelićevu, Belostenčevu, Jambrešićevu i Patačićevu rječniku te u Magdalenićevu *Zvončacu* i Kristijanovićevu *Žitku sveteh mučenikov*.

³⁵ v. KRj s. v. *ruka*.

³⁶ Jednako postupa i kad leksem *vudira* 4 mijenja leksemom *tuče* 4.

³⁷ v. Šurmin 1903: 65–66, Cesarec 2008: 149.

U *Lizimakušu* takve lokalizacije imena nema. Tomu je tako jer je riječ o tragediji temeljenoj na povijesnim vrelima, a u skladu sa zakonitostima tragedije kao dramske vrste, glavni su likovi pripadnici najvišega staleža, tj. kraljevske obitelji. Ipak, dok kod de Šibeneka nalazimo kroatizirane oblike latinskih imena bez zamjene završetka (*Lizimakuš*, *Agatokleš*, *Kariluš*, *Cefaluš*), Mikloušić rabi imena adaptirana promjenom završetka *-uš* > *-ø* koja zvuče „kajkavskije“, tj. prilagođenije kajkavskome sustavu (*Kariluš* > *Karil*, *Cefaluš* > *Cefal*).³⁸

5. Zaključak

Cilj je ovoga rada bio jezično usporediti dva književnokajkavska izdanja – de Šibenekovu tragediju *Lizimakuš* iz 1768. i Mikloušićevo drugo izdanje iste drame iz 1823. godine kako bismo otkrili raspon promjena koje je Mikloušić sproveo u de Šibenekovu jeziku, a zatim i razloge takvu postupanju te moguće utjecaje pod kojima su promjene nastale.

Naša je analiza pokazala da je Mikloušić ostavio traga na svakoj promatranoj jezičnoj razini. Pri usporedbi s pravopisom i gramatikama njegova vremena te s *Rječnikom hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika* i Šojatovom studijom (2009), možemo zaključiti da je Mikloušić (orto)grafiju modernizirao i uskladio s ondašnjim aktualnim kajkavskim pravopisom *Napučenje za horvatski prav četeti i pisati* iz 1808. godine, a iznimkom je pisanje grafema *h* u *G* mn. što je i inače Mikloušićeva grafijska specifičnost i tema druga rada.

Fonološku razinu također je uskladio s jezikom *Napučenja* (*v* > *vu*; *z* > *iz*; *zapoveč* > *zapoveđ*), ili s devetnaestostoljetnim književnokajkavskim jezičnim uzusom kako ga iščitavamo iz Šojatove analize ili KRj-a (*jat* > *e*, *šva* > *e*, *d'* > *đ*, sklonost palataliziranim *lj* i *nj*, dijalektalni *daljeko* > književnokajkavski *dalko* itd.).

Morfološke Mikloušićeve promjene ukazuju na to da je on itekako bio upoznat s kajkavskom gramatografijom, jer je de Šibenekov jezik u velikoj mjeri uskladio sa Szentmártonyjevom i Kornigovom gramatikom koje opisuju moderniju književnu kajkavštinu od one iz de Šibenekova vremena (npr. *-ih* > *-ø* u *G* mn. ž. r. e-deklinacije (*prsih* > *prs*); *A = G* u imenica m. r. koje znače što neživo; analoški nastavak *-ju* u 3. l. mn. prezenta glagola, *-eši/-eša/-eše* u komparaciji pridjeva itd.). Neke Mikloušićeve promjene ne možemo objasniti zbog nedovoljne istraženosti književne kajkavštine u cijelosti (npr. *-i* > *-oj*: *vsaki* > *vsakoj* u pridjevsko-zamjeničkoj deklinaciji). Možemo pretpostaviti da je dio takvih promjena nastao iz stilskih razloga, riječ je ipak o tragediji, no ne možemo isključiti mogućnost da je i u djelima drugog žanra iz toga vremena na snazi ista jezična tendencija, odnosno varijacija. Mikloušićeva kolebanja i njegove manje ali ipak prisutne iznimke u provođenju spomenutih promjena vraćaju nas na sliku o

³⁸ O potpuno kroatiziranim imenima govorimo jer je došlo i do zamjene latinskoga završetka *-uš* kajkavskim *-ø*. Prema Štebih 2008: 251.

jezičnoj varijaciji kao „potezanju užeta“ te o govornicima koji su nekad konzervativni, nekad kolebljivi, a nekad inovativni pri odabiru jezičnih varijanata.

Od sintaktičkih se promjena ističu one koje Mikloušićev tekst čine modernijim i bližim čitatelju iz 19. stoljeća, poput drugačijeg reda riječi, osobito položaja glagola koji je „prirodniji“ za književnu kajkavštinu, te promjene koje možemo smatrati stilskima, kao na primjer mijenjanje položaja pridjeva iz antepozicije u postpoziciju, zamjenu posvojnog pridjeva posvojnim genitivom te sporadično micanje prijedloga iz prijedložnoga instrumentala.

Leksičke promjene posve sigurno nisu uvjetovane Mikloušićevim purizmom u smislu zamjene hungarizama, germanizama i štokavizama kajkavskim leksemima kako je dosadašnja literatura sugerirala. Budući da se u većini slučajeva radi o zamjenama leksema drugim leksemima također dobro potvrđenima u književnoj kajkavštini, bez elektroničkoga korpusa književne kajkavštine na temelju kojega bi se mogli donositi zaključci o njihovoj učestalosti, možemo zaključiti samo da je riječ o Mikloušićevu stilskom odabiru.

U konačnici možemo reći da je Mikloušić modernizirao de Šibenekov jezik i uskladio ga s onodobnim gramatičkim priručnicima kako bi ga približio čitatelju iz 19. stoljeća, ali ne nauštrb visokoga stila kakav podrazumijeva dramska vrsta tragedija, te da je pripremajući drugo izdanje *Lizimakuša* u njemu ostavio traga vlastitog stilističkog ukusa, osobito na leksičkoj razini. Bit će u budućnosti zanimljivo usporediti rezultate ove analize s rezultatima analize jezičnih izmjena koje je Mikloušić sproveo priređujući nova izdanja drama Tituša Brezovačkog.

Izvori

- Đurkovečki, Josip. 1826. *Jezichnica horvatzko-slavinzka za hasen Slavincev i potrebochu oztaleh ztranzkoga jezika narodov*. Pešta: Mathias Trattner.
- Kornig, Franjo. 2015. [1795.] *Horvatska gramatika ili uputa Nijemcima kako da u kratkome vremenu temeljito nauče horvatski jezik*. (Prijevod istoimene slovnice i popratna studija: Barbara Štebih Golub). U: Štebih Golub, Barbara. 2015. *Franjo Kornig i njegova Horvatska gramatika*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Matijević, Josip Ernest. 2017. [1810.] *Horvacka gramatika ili Kroatische Sprachlehre*. (Prijevod istoimene slovnice i popratna studija: Barbara Štebih Golub). U: Štebih Golub Barbara, 2017. *Horvacka gramatika J. E. Matijevića*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Mikloušić, Tomaš. 1823. *Lizimakush ali machuhinzki nazlob*. Varaždin: Ivan Sangilla. Knjižnica Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, R 541.
- Naputčenje za horvatski prav četiti i pisati*. 1808. [2004.] *Naputak za pravilno hrvatski čitati i pisati* [prir. Alojz Jembrih]. Zagreb: Hrvatska udruga „Muži zagorskog srca“ – „Kajkaviana“.

- Szentmártony, Ignacije. 2014. [1783.] *Uvod u nauk o horvatskome jeziku*. (Prijevod slovnice *Einleitung zur kroatischen Mundart für Teutsche* i popratna studija: Barbara Štebih Golub). Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Županić de Sibenegg (de Šibenek), Joseph. 1768. *Lysimachus vu pripechenju nesrečno dokonchanomu*. Graz: Typis haeredum Widmanstadii. Knjižnica Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, R 1093.

Literatura

- Andrić, Nikola. 1901. Izvori starih kajkavskih drama. *RAD JAZU*, 56, 1–77.
- Anipa, Kormi. 2012. *A Critical Examination of Linguistic Variation in Golden-age Spanish*. Berkeley Insights in Linguistics and Semiotics 47. New York, Washington D.C., Baltimore, Bern, Frankfurt am Main, Berlin, Brussels, Vienna, Oxford: Peter Lang.
- Auer, Anita; Voeste, Anja. 2012. Grammatical Variables. U: *The Handbook of Historical Sociolinguistics* [ur. Hernández-Campoy, Juan Manuel; Conde-Silvestre, Juan Camilo]. Wiley-Blackwell Publishing, 253–270.
- Batušić, Nikola. 1968. *Uloga njemačkoga kazališta u Zagrebu u hrvatskom kulturnom životu od 1840. do 1860*. *RAD JAZU*, 353, 395–582.
- Batušić, Nikola. 1982. Kajkavska kazališna terminologija. *Hrvatski dijalektološki zbornik*, 6, 59–68.
- Batušić, Nikola. 1982. Kajkavsko kazalište – jedan od konstituensa nacionalnog glumišta u Hrvata. *Gesta*, IV (10-11), 93–97.
- Batušić, Nikola. 2003. Kajkavska tragedija „Lysimachus“. U: *Starija kajkavska drama, studije i rasprave*. Zagreb: Disput, 49–64.
- Batušić, Slavko. 1951. Komediografija Tituša Brezovačkoga. U: *Djela Tituša Brezovačkoga* [ur. Josip Badalić] Stari pisci hrvatski 29. Zagreb: JAZU, IX–XLVI.
- Cesarec, Ivan. 2001. Dramsko-scenski rad Tomaša Mikloušića. *Hrvatsko zagorje. Časopis za kulturu Krapinsko-zagorske županije*, VII (2), 33–52.
- Cesarec, Ivan. 2008. *Dramsko-scenski rad Tomaša Mikloušića (1767.–1833.) u kontekstu starije kajkavske drame*. Klanjec: HZKD.
- Fancev, Franjo. 1940. Dva igrokaza hrvatske kajkavske dramatike iz početka 19. vijeka. *Građa za povijest književnosti hrvatske*, XV. Zagreb. JAZU, 232–253.
- Jembrih, Alojz. 2001. Tomaš Mikloušić i njegovo djelo. *Hrvatsko zagorje. Časopis za kulturu Krapinsko-zagorske županije*, VII (2), 5–22.
- KRj = *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*. 1984.–2017. Tomovi 1-14, *a–seljanec* [ur. Radoslav Katičić]. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Milroy, James. 2012. Sociolinguistics and Ideologies in Language History. U: *The Handbook of Historical Sociolinguistics* [ur. Hernández-Campoy, Juan Manuel; Conde-Silvestre, Juan Camilo]. Wiley-Blackwell Publishing, 571–584.

- Romaine, Suzanne. 1988. Sociolinguistics/Soziolinguistik. U: *An International Handbook of Science of Language and Society/Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft* [ur. Ammon, Ulrich; Dittmar, Norbert; Mattheier, Klaus J.]. Berlin – New York: Walter de Gruyter.
- Schubert, Bojana. 2016. *U suton kajkavskoga književnog jezika. Povijesnosingvistička analiza jezika Ivana Krizmanića*. Zagreb: Srednja Europa.
- Schubert, Bojana; Štebih Golub, Barbara. 2020. Norma i praksa: praktciraju li kajkavski gramatičari pisci normu iz svojih gramatika u vlastitim književnim djelima? U: *Od norme do uporabe 2. Zbornik radova sa znanstvenoga skupa Od norme do uporabe 2 održanoga 28. i 29. rujna 2018. godine* [ur. Maja Glušac]. Osijek – Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku – Hrvatska sveučilišna naklada, 326–364.
- Silić, Josip; Pranjaković, Ivo. 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- Stolac, Diana. 1992. Sintaktičke funkcije genitiva u jeziku Tituša Brezovačkoga. *Rasprave zavoda za jezik*, 18, 165–176.
- Šojat, Antun. 2009. *Kratki navuk jezičnice horvatske*. Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- Šojat, Olga. 1962. Kajkavska drama i razvitak hrvatskoga kazališta. *RAD JAZU*, 326, 175–184.
- Šojat, Olga. 1970. Lysimachus. *Kaj. Časopis za kulturu i prosvjetu*, III (11), 3–20.
- Štebih, Barbara. 2008. Morfološka adaptacija posuđenica. *Suvremena lingvistika*, 66 (2), 243–259.
- Šurmin, Gjuro. 1903. *Hrvatski preporod. I. Od godine 1790. do 1836*. Zagreb: Dionička tiskara.
- Vodnik, Branko. 1920. *Prilozi za povijest hrvatske književnosti. Građa za povijest književnosti hrvatske*, IX. Zagreb: JAZU, 243–301.

Second editions – plentiful thesauri of old Kajkavian norm and variation

Paper analyses the language of two editions of first Kajkavian tragedy *Lizimakuš* – first edition from 1768 was written by Josip de Šibenek Županić and second from 1823 was written by Tomaš Mikloušić. The main goal of our analysis is to detect all the changes which Mikloušić made in de Šibenek's text and to explain them by finding reasons and influences under which they were made.

Our analysis showed that Mikloušić altered all the language levels in first edition of *Lizimakuš*. He modernized orthography by adjusting it to a current orthographic manual (*Napučenje za horvatski prav čteti i pisati*, 1808). Exception is letter *h* which he used in genitive plural. His phonological changes are also explicable as adjustments to the same manual, and also to the language practice which prevail in North-Western Croatia 55 years after the first edition of *Lizimakuš*.

Mikloušić's morphological interventions show that he was familiar with Kajkavian grammar norms because he adjusted and by doing that he modernized de Šibenek's language with Szentmártony's (1783) and Kornig's (1795) grammar books.

Syntax in Mikloušić's *Lizimakuš* is modern and closer to a reader from the 19th century, especially the position of verb which is more in the spirit of Kajkavian, and less Latin or German. Other syntactic changes can be classified as stylistic.

Lexical changes are not conditioned by Mikloušić's purist behavior, but rather by his stylistic taste or aspiration. Without electronic corpus of Kajkavian literary language it is hard to make a solid argument about Mikloušić's lexical substitutions because we can't be sure which of those lexemes were more spread in 19th century.

To conclude, we can say that Mikloušić modernized de Šibenek's language and adjusted it to grammatical norm of his time so that second edition of *Lizimakuš* would be more articulate to the 19th century readers, but he was making sure that the high style of a tragedy remains intact. He also left a trace of his own stylistic taste, especially on lexical level.

Keywords: Kajkavian literary language, 19th century, language norm/variation, second edition, *Lizimakuš*